Соколёнок

Лашын

3/2018
май - июнь

0+

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

Енъуьв эсте эм юректе!

Аскербий КИРЕЕВ

Енъуьв куьни

Биз билемиз:
Кувнак яшав буьгуьнги
Баьтирлердинъ
Канлары ман табылган.
Неше ата –
Сынъар улын, дос-тенъин
Белгисизлер
Кабырында калдырган.

Отлы кавга
Боьлди неше суьйимди.
Давылдаган
Йолларында аявсыз.
Неше коьзден
Коьзяс коьллдей тоьгилди,
Неше аьел
Тентиреди аявсыз.

Ама халкым
Енъилмеди душпанга,
Явды тизге
Шоьктиргендей куьш тапты.
Енъилмеди куьни
Келип бизим кыралга
Наьсипликтинъ
Нурын ерге мол шашты.

Буьгуьн – байрам.
Куваныштынъ агымы
Яйылады
Толкын болып ян-якка.
Эстеликте –
Енъуьв куьннинъ ярыгы,
Бас иеди
Буьгуьн ога яс-явка.

Аскербий Киреевке – 80 йыл

Адабиятымызда аты айтылган

Мине соьйтип айтпага боламыз биз оьктемсип эм суьйинип сосы шаьйиримиз акында. Ол бизим ана адабиятымызга салдарлы косымын салып калдырган Аскербий Суьйин улы Киреев болады. Аьлиге дейим яшап турган болса, оьзининъ 80 йыллык мерекесин де белгилеек эди...

Белгили ногай шаьйири эм коьшируьвшиси Аскербий Киреев 1938-нши йыл Карашай-Шеркеш республикасынынъ Карашай каласында тувган. Оьзининъ тенълерининъ аьдетке кирген яшав йолын да оьткен. Бас дегенде Черкесск каласында педучилищесин битирип, мектебте куллык эткен. Сонъ болса оьзининъ борышын куьтуьв мен аьскер сырасына йолланган эм онда да эли алдында борышын намыслы кепте куьткен демеге боламыз.

1961 йыл май айында Черкесск каласындагы ногай тилинде шыгатаган «Ленин йолы» газетасына куллык этпеге алынады. Бас дегенде адабият куллыкшы эм оннан сонъ сол ок газетасынынъ яваплы секретари болып коьшириледи. Оннан сонъгы йылларда сол ок газетасыннынъ бас редакторынынъ орын басары болып турган.

Автордынъ оьзининъ айтувы бойынша, шаьйирдинъ эдаплык дуныясын кеплевде тетеси Хадижат Эсеналиева уьйкен орынын туткан. Демек, оны кишкей заманыннан алып тербиялаган эм аьлемет бай болган ногай эртегилерине, такпакларына, айтувларына уьйреткен. Аскербий Киреев бала шагыннан алып оьзининъ ятлавларын калай ногай тилинде, солай ок орыс тилинде де язып келген болган. Онынъ язган биринши ятлавлары 1956 йыл «Тав язлыгы» деген ногай шаьйирлерининъ эм язувшыларынынъ йыйынтыгында баспаланады эм «Ленин йолы» эм «Ленинское знамя» газеталарында шыгып турадылар.

Оьзининъ биринши ятлавлар йыйынтыгын сосы автор 1964 йыл Черкесск каласындагы Карашай-Шеркеш китап баспасында «Юрек соьзи» деп ат берип шыгарады. Аьне сол китаби ога ногайадабиятынынъ кенъ йолына туьспеге амалын берген демеге керек. Балаларга шаьйирдинъ «Куьпелек», «Телеграмма», «Шенкилшек», «Карлыгаш», «Коьпир», «Бияла», «Канатлы аргымак» эм баскалай йыйынтыклары ийги белгили болып токтадылар. Онынъ яратувшылыгын мектебте окувшылар, орта эм йогары билим беретаган ошакларда студентлер уьйренип келедилер.

Онынъ соьзлерине белгили ногай композиторлары оьзлерининъ аьлемет йырларын язганлар эм олар аьли де сценаларда йырландылар.

Аскербий Киреев Россия язувшылар Союзынынъ агзасы, Россиядынъ культурасынынъ ат казанган куллыкшысы деген атты да оьктем кепте юргистип келген. Халкымыз арасында Аскербий Киреев белгили коьшируьвши деп те атын айттырганлардан болган демеге керек. Ол ана тилине Корней Чуковскийдинъ, Самуил Маршактынъ, Лев Кассильдинъ, Агния Бартодынъ, Расул Гамзатовтынъ, Кайсын Кулиевтинъ эм баскалардынъ язганларын коьширген эм баспалап келген.

Аскербий Киреев бир неше кере Дагыстан еринде яшайтаган оьзининъ окувшылары ман йолыгысларда да болып кеткен эм мундагы ерли язувшылар эм шаьйирлер мен ийги байланасын да туткан дер эдик.

Буьгуьн белгили шаьйиримиз эм коьшируьвшимиз бизим арамызда йок болса да, онынъ язып калдырган асарлары бизи мен бирге яшайдылар.

А.КУЛТАЕВ,
Дагыстаннынъ язувшылар
Союзынынъ секретари.

А. КИРЕЕВ

Бавырсак

**Бийдайдынь уны ап-ак экен,
Улпадай оьзи юмсак экен.
Ийлейди унды абайым,
Этери онынъ бавырсак экен.**

**Казанды курсак-курсак экен,
Ялыны оттынъ «шайпак» экен,
Кайнавлы майда шырылдап,
Кайыктай калкан бавырсак экен.**

**Сыпыра уьсти ялпак экен,
Тостакай толы каймак экен.
Каймака малып ашарман –
Кызарып пискен бавырсак экен.**

Аьли шаьйирдинъ бир неше ятлавларын да беремиз.

ЯВ, ЯВЫН

Яв, яв, явын, яв, явын,
Йыртып коьктинъ ямавын.
Тоьгил кырга шелеклеп,
Сувгар ерди аьдуьвлеп.

Яв, яв, явын, яв, явын,
Тойсын карбыз эм кавын.
Сен керексинъ мал, куска,
Танъсык сага кумырска.

Яв, яв, явын, яв, явын,
Денимизге эм-сувынъ.
Тойдыр кийик айванды,
Сувсап юрген инсанды.

Яв, яв, явын, яв, явын,
Азайт куьннинъ алавын.
Сеп салкынлык юртыма,
Куй сербетти увыртыма.

Яв, яв, явын, яв, явын,
Досларым ман завкында,
Аксын ойда мол сувынъ.
Мен ялдарман «толкында».

– Йок, явында ювынайым,
Деп шылавшан коймады.
Атаманга анъламайын
Ол тутылып, онъмады.

Шылавшан

– Ямгыр явды, калай яхшы! –
Деп суьйинди шылавшан.
– Шыкпа, – дейди аданасы, –
Тыста расар коьп душпан.

Ютар сени кара шаьвке,
Якын коьрер тавык та.
Этпес балык сени таьвке,
Сен сувга да асыкпа.

Эрек тайып юр казадан,
Коьр каьринъди кайгысыз.
Йоллар салсанъ ер астында,
Калдырарсынъ яхш ыз.

Каргалар

– Кар, кар керек, кар керек! –
Деди карга, карлыкты.
Канаты ман кар куьреп,
Кар ман ювып тамакты.

– Кар, кар, кар! – деп
  каркылдап,
Карга куслар кондылар.
Кар ман алып, кар ялап,
Кула-кырда тонъдылар.

– Язлык керек, яз керек! –
Деди сонда тириси. –
Кар, кар эмбек, кар эмбек,
Билдик онынъ баълесин.

«Дурыс!» – девди анълатып:
– Как! – дедилер каргалар.
Карды ерде боратып,
Канат кагып уьштылар.

Аьдем эм онынъ бактысы

1. Студент йыллары

Йыллар, йыллар. Агадылар сув кимик. Эм сонынъ агымында мен аьлиге дейим де Карашай каласындагы студент йылларымнынъ оьткен аьр шагын эсиме ала тураман. Эм коьз алдыма бирге окыган, завклы яслык, сосы ошагында бирге окыган тенълес яслардынъ эм кызлардынъ куькили сыпатлары келедилер эм мен сол яслыгыма кайтпага кайтип бир суьемен...

Черкесск каласыннан Лиза Капаева эм Турциядан конак Мустафа Алтынташ.

Август айынынъ биринши куьнлери. Биз, Карашай каласындагы пединститутына туьспеге келгенлер, документлеримизди беремиз. Сонъ сынавлар оьтпеге керекпиз. Солардынъ арасында биз, ногай яслары эм кызлары да, бармыз. Тек мен ялгыз болып, Караногай ериннен, Дагыстан республикасыннан эдим.

Сынавлар алдында бизге келеекте окытувшымыз Крымхан Кубрай кызы Джанбидаева ман таныстык эм, ногай дерисиннен сынавлар алаяк эм сонъында бизди оьзи окытаяк.

Крымхан Кубрай кызы бизден кайтип окыганмыз, калай окыганмыз эм сынавларда не затка эс бермеге керегин анълатты. Аьруьв этип айтты. Биз уьйкен эс берип тынъладык. Амалымыз не, кайтип те окувга туьсуьв керек. Сонъ ол бизден сорайды:

– Белки, сизде соравлар да бар болар мага? Беринъиз, уялманъыз. Сонъында оькинмессиз. Бизим ногай яслар эм кызлар арасыннан биринширлерден болып сол заман оьзининъ бир неше соравларын тири кепте, йигерли, уялмайтартынмай, явабын алмага суьйип, сол вакыт орта бойлы, орта толы кепли, тири коьзли, танъ куьлкили бир кыз берип турды. Крымхан Кубрай кызы уьйкен эс берип аьр соравын тынълады эм явапларын да берди. Тек сонъында, аьли де коьз алдымда, ол шат куьлкиси мен:

– Аьруьв кыз, сиз ким боласыз? Не ерден? Кайсы мектебти биткенсиз? – деди.

– Мен Лиза Джелкашиева ман. Адиль-Халктан. Эркин-Халк авылынынъ орта мектебин биткенмен. Институтка туьспеге суьемен, окымага суьемен, педагог болгым келеди... – деди.

Крымхан Кубрай кызы таныскаyы ман, кыздынъ ымтылысы ман бек разыдай эди. Коьнъили ашылып, кувнап кетти.

Узын соьздинъ кыскасы, биз окувга туьстик. Лиза Джелкашиева да туьсти.

Эндигиси кызыклы эм сакланган студент йылларымыз басланды. Аьр куьн сайын аз дегенде 3-4 лекциясы болады. Аьр бирисине барамыз. Окытувшыдынъ айтканларын савлайы язбага шалысамыз. Бизи мен Лиза да бар. Ол да язады. Аьр бир окыган лекция бойынша, практикалык занятисинде белгили болады – ким илмиди колына калай йосыкта алып баратаганы. Аьне сонда да бизим Лиза биревден де, бир заттан да кажынмай, оьз ойын, анълавын айтпага суьетаган эди. Боьтен де, бизим ногай тили эм адабиат дерислеринде.

Крымхан Кубрай кызы адабиат дерисинде ногай язувшыларынынъ кайсы китаплерин окыгансыз, газетады окыйсызба, ядейокпа, кызыксынадыэди. Эм бизим ногайлар арасыннан колларын коьтерип Лиза Фазиль Абдулжалиловтынъ,

Суьйин Капаевтинъ, Салехжан Заляндиннинъ, Айдамир Мурзабековтынъ китаплерин окыганын билдиреди. Олардынъ маьнелерин айтады. Эм бизде уьйкен кызыксындырув тувдырады. Боьтен де, менде. Мен ол йылларда Кобан ерининъ язувшыларынынъ язганларын билмейтаган эдим десе, дурыс болар эди. Лиза мага сол заман Фазиль Абдулжалиловтынъ «Асантай» повестин эм Суьйин Капаевтинъ «Оьтуьв» хабарлар йыйынтыгын окымага берген.

Биз, студентлер, тек лекция окув тувыл, кеш болса, институтынъ библиотекасына ювырамыз. Кайбир заманларда китап алувга шеретте де турамыз. Сонъ оларды алып библиотекадынъ окув залында конспектировать этемиз. Аьне сонда да мен студентлер арасында Лизады коьрип туратаган эдим.

Черкесскте озган конференциядынъ катнасувшылары

Сонъ онынъ студентлер мен катнасувы, айкасувы акында да айтув керек. Аьр бир студент пен ортак тил таппага, оны тынълап, керек еринде коьмегин де этип келген. Ондай мысаллар аз тувыллар.

Мени мен хабарласувында: — Анвар-Бек, Адиль-Халкка барайык, Кобан авылларын коьрерсинъ, танысарсынъ! — деген эди. Сонъ бармага, таныспага эм ногай авылларын билмеге туьсти. Ол да Лизадынъ баславы ман.

Сол йылларда бизим институттагы библиотекасында миллетер тилиндеги газеталары, журналлары, солардынъ ишлеринде «Ленин йолы» газетасы болатаган эди. Эм Лиза онынъ аьр бир баспаланган янъы номерин окымага суьетаган эди. Боьтен де, адабиат бетин. Тек окыган тувыл, ондагы материаллардынъ маьнеси, туьзилиси эм тили акында оьз ойын ашык кепте бизге, студентлерге, Крымхан Джанбидаевага аз айтпаган. Аьли де эсимде, Джанбидаева болса, «Ленин йолын» оьзининъ дорбасында алып юретаган эди эм бизге онынъ адабиатлык бетиндеги бир кесек материалларын деристе кулланганын мутпага болмас.

Арада бир мага Лиза куьлемсирей берип, «Мен де газетага ятлавымды йибермеге аьзирлеймен эм оны карап шыгарсынъ, Анвар—Бек!» — деп, аз айтпаган эм солай шакларымыз студент йылларында болдылар. Сонъ Лизадынъ ятлавлары Черкесстеги «Ленин йолында» тувыл, Терекли-Мектебтеги «Кызыл байрак» бетлеринде де шыгып турган. Ога экимиз де суьйинетаган эдик.

Йыллар такыйкадай болып кетип калдылар. Институтты биттик. Дипломлар да алдык. Мага Черкесск каласында «Ленин йолында» калмага эм аьрекет этпеге амал шыкты. А Лиза Джелкашиевага Дагыстанга йолга туьспеге керек болды.

— Анвар-Бек, сени Кобанда калдыраман. Аь мен сенинъ орынынъа Дагыстанга, Ногай шоьлине, йолланаман! Билесинъме? — деп, айтканы аьли де кулагымда сакланады тап мине буьгуьн айткандай болып. Бир кере айырылыс алдында йолыгыста:

— Анвар-Бек, токта! Мен сенинъ эсинъе мине сыдыраларды туьсирейим, ол мага аьли де Ногайда керекпеге болар. Онынъ мине сыдыралары мага бек ювык:

— Карашайда бийики тавга минип мен,
Караногай булытларын коьремен...

Мен эндигиси сеннен алдын онда барып, онынъ булытларын да коьреекпен!.. Да?

Бакты ога солай да болды. Кетип те калды...

(ызы болаяк)

А. КУЛТАЕВ.

ШАЬЙИР ЭМ АЬЛИМ

Джалал ад-Дин Руми

Баьри коьретаган зат, ол келеектеги, онынъ туьби бизден эрек.

*** * ***

Йыланма, ярык йок деп, йыланма сес тынди деп: олар йок тувыл, олардынъ куьлеткиси йок.

*** * ***

Сен эндиги аьдем, сен билимли, сенинъ кевденъ балшык болды – ол берк зат тувыл.

*** * ***

Ер юзинде кыска йол юрип, сен маьлиек боларсынъ, сол заман сен ер мен ювык болмай, тав бийигине ювык боларсынъ.

*** * ***

О Шамс, уьйирилген сувга коьмил, оьрден каш – Кырыйсыз яшавдынъ тенъизинде бир кишкей тамышы бол.

Излев йолы кызыклы

Йыл сайын Ногай районымызда окувшылар арасында коьплеген кызыклы ярыслар озып турадылар. Сосы йылдынъ навруз айында «Юный краевед» деп аталган ярыста туьрли мектеблерден оьнерли, билимли окувшылар йыйылдылар. Аьр йыл сайын окытувшылар оьз окувшылары ман янъыдан янъы темалар излер, олардынъ иштеликлерин бай эм аьлемет этпеге шалысадылар. Бу йыл да тоьреши-лер: билим тармагынынъ методисти Маликова Альбина Алавдин кызы, окытувшылар Зарманбетова Нур-сият Зиявдин кызы (Карагас авыл орта мектебиннен), Межитова Сапиет Бекмырза кызы (Орта-тоьбе авыл орта мек-тебиннен), Салима Хасбулатова Яратувшылык уьйининъ методисти окувшылардынъ оьнерлерине суклandдылар.

Олардынъ аьр бирсининъ шалыскырлыгы, излев йолында янъы амаллар кулланувы суклантпай болмады. Ама ярыста дайым да йогары орын алганлар боладылар, олардынъ атлары да белгили. Биринши орынды боьлистилер: Кадрия Джумакова Кидирниязов атлы Карагас авыл орта мектебининъ 8 кл окувшысы, онынъ яратувшылык куллыгы «Яннан оьтсе, бозлав шыгар» деп аталган эди, етекшиси Нурсият Зиявдин кызы, Гульмира Махмудов – Эдиге авыл орта мектебининъ 8 кл окувшысы, «Ногай той аьдетлери» акында куллыгын аьзирлеген эди, етекшиси Азизат Оразали кызы. Экинши орынды алдылар: Алсу Шабанова, Джанибеков атлы орта мектебининъ 7 кл окувшысы, оьзининъ «Газета «Шоьл тавысы» деген яратувшылык иси уьшин, етекшиси Софья Мурат кызы эм Индира Янакаева 10 кл окувшысы «Ногай халк такпакларында куьннинъ аьллери» деген авызлама халк яратувшылыгына ба-

гысланган иси уьшин, етекшиси Сание Мурат кызы. Уьшинши орынды бийледилер Курманалиев атлы Куьнбатар авыл орта мектебининъ 11 кл окувшысы Салима Баймурзаева «Ногай хатын-кызлар кийимлери» деп аталган куллыгы уьшин, етекшиси Марина Сейдахмет кызы эм Асанов атлы Нариман авыл орта мектебининъ 11 кл оувшысы Айшат Джумаева оьзининъ «Меним районымнынъ маданият асабалыгы» деген яратувшылык куллыгы уьшин, етекшиси Байрамбийке Кувай кызы.

Биз баьри енъуьвшилерди де сосы уьстинликлери мен кутлаймыз эм оларга келеекте де уьйкен бийикликлерди йораймыз.

Салимет МАЙЛЫБАЕВА.

Йыл окувшысы – 2018

Йыл сайын районымызда йогары аьлде «Йыл окувшысы» деген ярыска билимли, оьнерли окувшылар аьзирлик коьредилер. Бу йыл да ол тоьгерегине коьплеген акыллы балаларды йыйнады. Йыйналган катнасувшыларды хош коьрип алдылар Ногай район администрация басынынъ коьмекшиси Баймагомед Ярлыкапов эм Билим тармагынынъ етекшиси Кайтархан Оьтегенова. Ярыстынъ биринши кесегине окувшылар оьзлерининъ яратувшылык ислерин аьзирлеген эдилер. Онда олар туьрли ярысларда енъгенине ыспатлык болатаган сый грамоталарын, дипломларын йыйып коьрсеттилер.

Экинши ярыс кесегинде катнасувшылар ишки байлыкларын, билимлерин туьрли сынавларда билдирдилер. Ярыс кувнак авады оьтти.

Тамамында 1 орынды Ортатоьбе авыл орта мектебининъ 10 кл окувшысы Индира Янакаева, 2 орында Терекли-Мектеб Джанибеков атлы орта мектебининъ 11 кл окувшысы Айшат Джумаева байырлады эм уьшинши орынды боьлдилер Карагас авыл Кидирниязов атлы орта мектебининъ 10 кл окувшысы Милена Шангереева эм Кумлы авыл Д.Шихмурзаев атлы орта мектебининъ 10 кл окувшысы Наби Рамазанов.

Баьри катнасувшылар дипломлар ман белгиленгенлер эм администрация атыннан акшалай савкатлар, кубоклар алганлар. Баьри енъуьвшилерди де кутлап, оларга келеекте де уьйкен уьстинликлер йораймыз.

Салимет Майлыбаева.

Анвар-Бек КУЛТАЕВ

Эдаплык темага

Тойган мысык

Амирбектинъ анасы эртерек орынынннан турып, суьт алмага шеретке барды. Турды. Керек шаклы суьт, каймак эм иримшик алып уьйне разы кепте кайтып келди. Уьйде болса мысыгы Амина бар. Ол да, аьдетинше, суьт ишпеге суьеди. Эм ким меним аягыма суьт куяр экен деп карап турады. Амирбек пен Амина ийги дос эм бир-бирин анълайдылар. Бир-бирин яратады эм суьеди.

– Амина, Амина! Сен кайда? Кел, суьт иш! – деп кышкырды мысыкты излеп Амирбектинъ анасы. – Кайдай аьруьв суьт аькелгенмен. Даьмли!

Мысык яткан еринннен де козгалмайтаган эди. Ана тагы да оны изледи:

– Кис-кис-кис! – деп, айтып алды.

Мысык тагы да ериннен козгалмады.

Амина суьтке ювырмайды. Ол болса, анай суьтке шеретке кеткенде, стол уьстиндеги аяк ишиндеги суьтти ишкен болган. Эндигиси онынъ курсагы ток.

Сав бол, анам!

Кеш болды. Аминаттынъ анасы кызына аьр кеше сайын кайдайды бир кызыклы китап окымага суьеди. Сосы йолай да колына «Ногай эртегилери эм айтувлары» деген китапти алды эм оннан бир эртегиди окып баслады. Эртегиде Айсыл улы Амет акында айтылган эди. Баьтир акында эртеги кызга бек ярады. Эм дол оны тынълады, тынълады. Сонъ бир кесек заманга токтады...

Анасына карайды. Онынъ каравын анасы да сезди.

– Кызым, сага не зат болганды? – деди анасы да.

– Савбол, анам. Аьруьв эртеги. Меним бебем Амирбекте Аметтей йигит болмаспа экен...

Бебемнинъ баьпишлерин тазалайман

АЬР КУЬН КЕШТЕ Зейнаптынъ анасы уьйдеги балаларынынъ аяк кийимлерин тазалап салады. Олар эртенги шак школага бармага кереклер. Эм таза аяк кийимлери мен барганын суьеди. Анасы аяк кийимлер тазалаганда, кызы оьзининъ кувыршагы ман ойнап олтыры эди. Анасы куллыгын битрди. Сонъ кызына карай берип:

— Аминав, мунда кел. Мен сага китап окыйым, — деди.

— Анам койып туртагы! Аьли меним заманым йок. Мен кувыршак бебемнинъ баьпишлерин тазалайман. Эртен биз де орамга кыдырып бармага керекпиз, — деди.

Анасы куьлди эм кызынынъ эткен затына разы болды.

Амир мен Алибек

Амирбек эм Алибек эгиз балалар боладылар. Олар анасынынъ эм атасынынъ айтканларын тынълайдылар эм ерине еткередилер. Атасы балаларына конъысы авылдан сатып аькелген кызылбас тайды савгалады эм айтты: — Балаларым, бу тай эндигиси сизики эм оьзинъиз ога каранъыз!

Балалар тайга Кызылбас деп ат та бердилер. Эм сосы тай оларга ярады: балалар оны аьр куьн сайын артезианга аькетип ювадылар. Тазалайдылар. Емин заманында бередилер.

Бир куьн Амирбек, Алибек тайды алып, авлакка кеттилер. Тай отлайды. А балалар пишен шаладылар. Оны Кызылбаска ашамага берееклер. Авылдаслары да балаларга карайдылар эм олар ман сукланадылар. Аьне сондай эгизлер.

Кадриядынъ эстелигине багысланым...

Махачкаладагы кала библиотекасына бас каладынъ библиотека куллыкшылары, дагыстан еринин коьп миллетли адабиатынынъ язувшылары эм шаьйирлери, студентлер, Кадриядынъ поэзия эстелигине багысланган кешликке йыйылдылар.

Йыйылганлар алдына ногай аьлими, филология илмилери-нинъ кандидаты, доцент Фания Кусегенова Кадрия Темирбула-товадынъ яшав йолы эм калдырган бай яратувшылыгы, коьп миллетли дагыстан поэзиясына эткен салдарлы косымы акында кызыклы кепте хабарлав этти.

Онынъ айтувы бойынша, шаьйир Кадрия 1948 йыл 14 декабрь куьн республикадынъ Ногай районынынъ Терекли-Мектеб авылында тувган. Ол ногай поэзиясын баьри ягыннан да оьрлендируьвге оьзининъ ийги уьлисин салганлардан. Москва каласындагы Максим Горький атындагы Литературалык институтын битирген. 1977 йылдан алып СССР язувшылар Союзынынъ агзасы болган.

Биринши ятлавлары 1965 йыл «Шоьл тавысы» газетасынынъ бетлеринде шыкканлар. Ана тилинде халк арасында ийги белгили болган «Хайран», «Яслык йырлары», «Ятлавлар», «Тав шоьлликтен басланады» деген йыйынтыклардынъ авторы болган.

Орыс тилинде Кадриядынъ йыйынтыклары Москвада, Махачкалада, Черкесскте, Алма-Атада баспаланып келгенлер. Коьплеген ятлавлары эм дестанлары шет эллер тилине де коьширилген.

Кадрия Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правление агзасы болган, Москвада оьткерилген яс язувшыларынынъ 6 Савлайсоюзлык йыйынынынъ ортакшысы, РСФСР язувшылар Союзынынъ 4 съездининъ делегаты болып сайлаган.

Кадрия Темирбулатова 1978 йыл дуныядан кешинген.

Ногай район орталагы Терекли-Мектебтеги орта мектеби онынъ атын юргистеди эм онынъ алдында Кадриядынъ эстелиги де бар.

Йыйылганлар алдында Литера-туралык институтында бирге окыган орыс шаьйири Марина Ахмедова, кумык шаьйири Шеит-Ханум Алишева, солай ок даргин шаьйири Аминат Абдулманапова, ногай язувшы Бийке Кулунчакова, «Лашын» журналынынъ редакторы Стамулхан Култаева эм баскалары шыгып соьйлеп, шаьйирдинъ бай поэзиясы, аьрекети, аьдемлер мен катнаслыгы акында хабарлав эттилер.

Халкымыздынъ белгили йыравы, РФ халк артисткасы Асият Кумратова, йырав Айгуль Джумагулова занъыратып йырлап, олтыр-ганлардынъ коьнъиллерин коьтердилер.

Каладынъ студентлери Кадриядынъ ятлавларын окыдылар.

Кадриядынъ эстелигине багыслан-ган сосы келшликти уьйгынлавда кала библиотекасынынъ куллыкшылары эм Кадриядынъ поэзиясы ман кызыксынатаган Кабират Дустаметовадынъ уьйкен косымы тийди эм кешлик кызыклы болып оьтти.

С. Култаева

Кадрия

Недир яшав...

Недир бу ер, эгер онынъ топрагы,
Бав тувдырмай, аслык ормай, курыса?
Недир аман, эгер онынъ оьринде,
Кус йырламай, баьри бирден курыса?

Недир тенъиз, эгер йылга сувыннан,
Суьювинен толгандай, ол толмаса?
Недир тавлар, эгер онынъ тоьринде
Я шаршарлар, я кийиклер болмаса?

Кимдир хатын, эгер онынъ юреги
Наз сезимнен, суьюв оттан куьймесе?
Эр де оьктем юрмес эди эрмен деп,
Эгер оны хатын исси суьймесе!

Шахвелед Шахмардановка

70 йыл

Белгили табасаран шаьйири, прозаик эм коьшируьвши Шахвелед Шахмарданов 1948 йыл республикамыздынъ Хив районынынъ Яргиль авылында шаьйирдинъ аьелинде тувган. Бас дегенде Дербент педучилищесин эм оннан сонъ Москвада Максим Горький атындагы Литературалык институтын битирген. Авыл мектебинде окытувшы, район газетасында яваплы секретари болып куллык эткен.

Сонъгы йыллар ишинде табасаран тилиндеги «Лашын» журналынынъ редакторы эм Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ секретари болып турган. Аьли тийисли тыншаювда.

Ш.Шахмарданов 1990 йылдан алып СССР язувшылар Союзынынъ агзасы болады. Шаьйирдинъ биринши ятлавлары, хабарлары, очерклери «Октябрьдинъ нуры» деген табасаран тилиндеги район газетасында шыгып баслаган. 1979 йыл ана тилинде «Чархачи» деп аталган ятлавлар йыйынтыгы Дагучпедгизде шыккан. Онынъ китаплери орыс эм табасаран тиллеринде баспаланып келедилер. Бир ок заманда Ш.Шахмарданов коьшируьвши деп те белгили болады.

Оьзининъ ана тилине Расул Гамзатовтынъ, Марина Ахмедовадынъ, Магомед Ахмедовтынъ, Ханбиче Хаметовадынъ, Кадрия-дынъ, Анвар-Бек Култаевтинъ эм баскалардынъ язганларын коьширип эм баспалап келеди.

Шахвелед Шахмарданов – Дагыстан республикасынынъ культурасынын ат казанган куллыкшысы. Дагыстан республикасынынъ Госоветининъ аты язылган саьатине де тийисли этилинген.

Шаьйир балалар уьшин бир неше китаплери язган эм баспадан шыгарган.

Аьлиги заманда Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правле-ниесининъ агзасы эм яслардынъ насыйхатшысы.

А. Култаев

Шахвелед ШАХМАРДАНОВ

Анамнынъ йыры

Коьп йырларды
Яшавда мен билемен.
Биревлерин
Мутып та мен кояман.
Аьли де бар
Йырлар эстен кетеек.
Мутар оны
Коьп несиллер, анълайман...

Тек бир йыр бар
Оьмир-оьмир яшаяк,
Инсан ога
Суьйип аьр куьн тынълаяк.
Аьне ол йыр –
Бесик йыры анамнынъ,
Оны кайтип,
Айтшы, кайтип мутайым?!

Куьлки

Мен коьремен
Анам мага куьледи.
Коьрген затым
Калды бирден туьрленип.
Анъламайман,
Эм де койдым сезуьвди:
Кайда анам,
Кайда Элдинъ куьлкиси?

Яшав

Аявлым деп баласын,
Туткан ана колына,
Оьзи бек яс. Эм басын
Сала онынъ басына.

Мен коьремен: сосы кыз
Авылдасымнынъ кызы.
Ойнай эди ойыншык,
Саьбий болып ол оьзи.

Буьгуьн болса баласын,
Алган эки колына.
Анасы айткан йырын,
Йырлай энди балага...

Гульжамал МУРЗАЕВА

Дерис

(Хабар)

Соньгы куьнлерде окувшы Асан мектебке китапсиз келетаган болып калды. Химия дерисин мектебтинъ директоры оьзи юргистетаган эди. Бир куьн Асаннынъ анасы Оразганды ол мектебке шакыртты. Кыскаяклы мектеб басшысына орыс тилин бек осал билетаганын айтып алды.

— Бир зат та тувыл. Билгенимизше соьйлермиз, — дейди ога мектеб директоры да. — Асаннынъ химидан учебниги кайда? Аьне соны билмеге суьйген эдим.

— Аллам-ав, ярты-куьрти билген тил мен калай анълатайым бу кисиге, — деп, ая-куье болды соьлеги келген кыскаяклы да.

Ол бир де директорга, бир де эсикте турган улына карайды.

— Китап горит, индюк жарит... — деди Оразган бир кесек заманнан сонъ.

Асан анасынынъ тил билмевине намысланыппа, коркканнанма, басын тагы да тоьмен салды.

— Анай, китапти якпага ярамайды, — деди сол боьлмеде олтырган окытувшылардынъ бириси.

— А китап онда-мунда тасланып ятпага болама? Бизим уьйдинъ кайсы кувыс-муьсйинде де китаплерди коьресинъ. Кереклиси де ятады, керексизлиси де ятады, — деди кыскаяклы ашувлана берип. — Отка тамызлак таппай адаласанъ, Асан китапти бере коятаган эди. Туьнде уьйимизге конак келип калды. Эрим ян-маян коькис сойды. Оны калай уйытаягымды билмеймен. Сол заман коьзиме ерде яткан китап илинип кетти.

Бу соьзлерди тынълап турган директордынъ койы каслары тагы да бек ювы-

кластылар. Ол Асанга суслы болып карады.

— Келеген йылда савлай учебниклерди библиотекадан аларсынъ. Сол китаплерди калай саклаягынъды коьрермен. Эртен дериске химия учебнигин алмай келме эм оьзи Оразганга карап булай деди:

— А сиз бу хабарынъызды ата-аналар йыйынында айтарсыз.

Эртеси куьн Асан мектебке тысына ак кагыт капланган химия учебнигин алып келди. Сол куьннен алып, ол китаплерин аьдуьвли этип саклап баслады. Тек балалар арасында «китап горит, индюк жарит» деген соьзлер коьпке дейим мутылмай юрди.

— Ойсыз зат эткеним аз деп, ойсыз соьйлеп те йибергенмен. Тек болса да Асаныма бу ийги дерис болды, — деп Оразган эткен заты акында бирде оькинип, бирде болса оьзине разы болып соьйлейтаган эди.

Муннан сонъ коьп йыллар оьттилер. Оразганнынъ улы Асан калада бир уьйкен начальник болган деп те айтадылар. Куртка улына конакка келсе, йиени ога бас деп уьндириктеги китаплерин коьрсетип:

— Абай, карашы, китаплерим кайдай тазалар, — деп айтады экен.

А баска йиени болса, абасына карап, булай деп айтады.

— Абай, карашы, мундай этип китаплерин бирев де капламаган. Меники баьрисиннен де артык.

Мине сол заманда Асан ман анасы бир бирине карап, куьлемсимрейтаган болганлар...

Джалалдин Магомед улы Шихмурзаев

Джалалдин Магомед улы Шихмурзаев Ногай районнынъ Кумлы авылында 1936 йыл 1 май куьн ярлы эгинши аьелде тувган. Карагас авылында ети йыллык мектебин битирип, Кызлар каласындагы педучилищеди, онан сонъ Карашай-Шеркеш пединститутынынъ филология факультетин битирген. Бас дегенде окытувшы, сонъ Кумлы мектебининъ завучы болып аьрекет эткен.

Махачкаладагы СССР Илмилер Академиясынынъ таьрийх, адабият институтындагы аспирантурады битирип, кандидатлык диссертациясын яклаган эм сол институтында оьмирининъ сонъына дейим куллык эткен.

Халкымыз арасында язувшы деп те белгили эди. Эки ногай антологиясын туьзген эм баспалаган. Сав оьмир бойы ногай фольклорын йыюв, баспалав уьшин каьрлеген.

Джалалдин Магомед улы Шихмурзаев 1990 йыл дуныядан кеткен. Ама онынъ атын ногайлар эслеринде саклайдылар. Кумлы орта мектеби онынъ атын юргистеди эм авылда орамга аты койылган.

Шихмурзаевти эскерип...

Мунда мага баьри зат та анълавлы.
Туьрли ойлар келип кала оьзиннен
Куьн таьрийхке кирип калды аявлы,
Кете заман озып бири-бириннен.

Сав шаркында толы эди от ялын,
Соьзлерге де ялын салып билген ол.
Сав оьмири бирге болып халкы ман,
Яшавын да оьз халкына берген ол.

Аьли бизим аьдил ойлы несиллер,
Ога баа берип бола сый этип.
Язганларын окый келе оьзим де,
Тамашага каламан мен каьр этип.

Ол басында болган неше туьрли ой,
Мыратланган эндирмеге яшавга.
Болсын кыйын, болсын суьйсе уьйкен той,
Халк билдире разылыгын Джалалга.

Камиля Абдулвалиева, Кумлы авылы.

Аьйлежи туьлки эм коян

Бир кере коян орманлык бойы ман шавып бараяткан болады. Караса, ога карсы туьлки келеятыр эди. Коян туьлкиден бек коркады эм сокпактан кетпеге суьеди. Туьлки ога кышкырады:

– Кыйсык коьз, меннен неге коркасынъ?! Мен сага бир зат та этпен. Сен мага янасшы, сага бир зат айтаяк боламан!

Коян туьлкиге корка берип карайды эм айтады;

– Кааратагы, сен суьетаган затты! Мен янассам, сен мени ашаяксынъ!

– Кой! Сен ога, кыйсык коьз олай ойлайсынъ? Мен?! Мен сени бир де ашамаякпан! Сен бир кишкейёбир арык зат. Сени кайтип ашамага болар экен? Тек сага айтаягым бартагы!

Коян тагы да бираз ойланды эм айтты:

– Туьнегуьн мен бир кара торгайды коьрген эдим, ол бек йылайды. Мен оннан неге деп сорадым: «Сага аьши не болганды? Булай неге бузыласынъ?» ол мага булай явап берди». Меним кишкей саьбийим уядан туьскен эди. Онынъ касыннан бир туьлки ювырып бараятыр эди эм меним саьбийимди коьрип, ашап коймаспа!»

Туьлки аьйлежисип коянга карады эм сонъында айтты: Неге? Неге, кыйсык коьз? Ол туьлки мен тувыл эдимтагы, а баска бирев болган. Ол баска орманлыктыкы. А мен наьсипсиз биревмен. Меним кишкей балам, бир кере сувда ойнап турган эм кайдан эсе де сол ерге карагус келип калады экен. Эм меним кишкей саьбийимди канатларына кыстырып алып та кеткен. Оны да коьргенлер де барлар. А мен биревге зарар этпейтаганман!

Эм туьлки йылагандай болып, аяклары ман бетин ябады экен. Коян туьлкиди тынълайды эм ога айтады:

– Туьлки, сен мени мунда карап тур. Мен сол карагуска барайым эм оннан не уьшин сенинъ саьбийинъди аькеткен, сорайым!..

Туьлки эндигиси коян оннан кашпага суьетаганын анълайды эм ога айтады:

– Туьнегуьн мен бир анъшыларды коьрдим эм олар сол карагусты урып оьлтирдилер. Эндигиси сен оны бир заманда да коьрмеексинъ. Эм сен меним кайгыма бир коьмек те этип болмаяксынъ! Оьзи тагы да йылагандай болады эм бетин аяклары ман ябады.

Кояннынъ туьлкиге яны авырыйды. Эм ога янасады. Эм ол оннан не зат айтпага суьесинъ деп, сораяк болып эди, туьлки бирден ога карап атылмаспа! Коян оннан тегаран бир кашып кутылды. Эм куьшли кепте ювырып баслады.

Соннан бери коян туьлки мен соьйлеген де этпейди эм оларды коьрсе, эректен кашып кететаган болды...

Коьширген С.Култаева.

Ана тилди оьрметлеп

Ногай районымыздынъ мектеблеринде 21 увытта Халклар ара тувган тил куьнге багысланган оьзгерислер йогары аьлде оьттилер. Карагас авыл Кидирниязов атлы орта мектебинде 7 кл окувшылары ман бирге «Тувган ердинъ ери-еннет, сувы-сербет» деп аталган ашык дериcте (окытувшысы Нукова С.А.) окувшылар тувган ерге, тилге, аьдетлеримизге суьйимди коьрсеттилер. Такпаклар айттылар, ятлавлар окыдылар, шоьлде яшайтаган куслардынъ касиетлерин, оьсимликлердинъ пайдалыгын коьрсеттилер. Навруз байрам акында, «талака» аьдети акында кызыклы хабарладылар. «Ана тилди мутпайык» деген йыр дериcте занъырады.

Кадрия атлы орта мектебинде болса район орта китапхана куллыкшылары ман бирге Тувган тил куьнине уьйкен байрам уйгынладылар. Китапхана бас методисти Алиева Тавжан Анвар кызы эм бас библиограф Курпаева Сапихан Заьртуьв кызы ногай тили акында коьп ийги соьзлер айттылар эм шакырылган конаклар Дагыстаннынъ ат казанган окытувшысы Ярлыкапова Фатима Янмурза кызы, Россия язувшыларынынъ агзасы Салимет Майлыбаева окувшылар алдында ногай тилдинъ яшавда кайдай уьйкен маьнеси бар экенин айттылар. Окувшы Альфия Аджибатырова К.Бариевтинъ «Ногай тили акында» ятлавын усташа окыды. Ана тилин оьрметлеп, балалар усташа ана тил акында ятлавлар айттылар. Катнасувшылар уьйкен эс берип тынъладылар.

С.Майлыбаева.

МЕДУЧИЛИЩЕДЕ КЫЗЫКЛЫ ЙОЛЫГЫС...

Дагыстаннынъ бас каласы Махачкаладагы медучилищесинде белгили ногай шаьйири, коьшируьвшиси эм публицисти Анвар-Бек Култаев пен кызыклы йолыгысы болып оьтти. Йолыгыска ошактынъ биринши эм экинши курсынынъ студентлери эм окытувшылары йыйылган эдилер. Училищединъ окытувшысы Лаура Ибрагимхалилова йолыгысты ашты эм оьзининъ соьзинде булай деди:

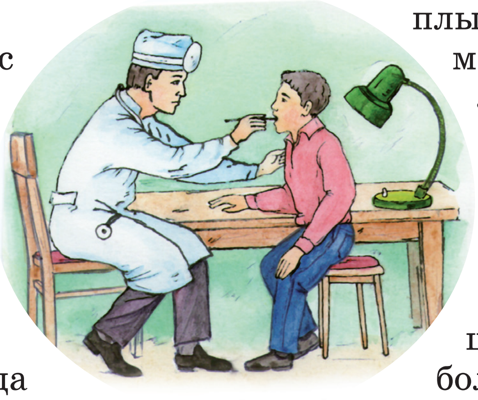

– Буьгуьнги йолыгыс оьзи-оьзиннен тувыл. Быйыл сентябрь айында зейинли шаьйир, Дагыстаннынъ халк шаьйири Расул Гамзатовка тувганлы 95 йыл толады. Ол бизим училищеде сав заманында аз болмаган эм оны биз йылы кепте йолыгып турганмыз. Бизге йолыгыска кел-ген ногай шаьйири, Дагыстаннынъ язув-шылар Союзынынъ секретари Анвар-Бек Култаев Расул Гамзатов пан онлаган йыллар байланыс туткан, онынъ кол астында ислеген, онынъ коьплеген асарларын оьзининъ ана тилине коьширген эм баспалаган. Эм биз, училище окытув-шылары эм студентлери, айтылган шаьйир мен йолыгыс оьткермеге эм айтувлы авылдасымыз эм зейинли шаьйиримиз акында онынъ авызыннан айтканларын тынъламага деп йыйылганмыз.

Оьз ягыннан шаьйир Анвар-Бек Култаев Расул Гамзатов пан 1968-нши йылдан алып таныс экени, ногай тилине шаьйирдинъ савлай дуныяга белгили «Бийик юлдызлар», «Меним Дагыстаным» деген китаплерин эм баскалай ятлавларын, дестанларын коьширгени, олар уьстинде калай куллык эткени акында хабарлады. Расул Гамзатовтынъ аьдемшилиги, яныплылыгы, яузвшылар союзы ман кайтип етекшилик эткен йыллары, солай ок патшалык эм ямагатшылык аьрекетлери акында коьплеген мысаллар келтирип айтты. Оны оьзининъ окытувшысы эм насыйхашысы болатаганында токтады.

Сонъ келген конак белгили дагыстан шаьйирининъ, солай ок оьзининъ бир неше ятлавларын ана эм орыс тиллеринде окып эсититрди. Йыйылганлардынъ бир неше соравларына явапларын кайтарды.

З.Шугаипова, Махачкала.

Алибек КАПЛАНОВ

Боз ювсан

Тенъиздей тасып, дувласып,
Шоьлим яйнайды язлыкта.
Боз торгайы шувласып,
Саз сарнайды калында.

Мыс кокыйды ясылы,
Эркелеп шоьлде авнасанъ,
Бу наьвметтинъ асылы –
Борап яткан боз-ювсан.

Яйда, шоьлим, кийинсенъ,
Опырагынъ боз-ювсан.
Сырка тавып кесилсенъ,
Саардай язган боз-ювсан.

Нете арка, неше яз
Явдырап туьзди ябады.
Яйы-кысы боз-ювсан –
Ырымы, ыгы ятады.

Ай, боз торгай, боз торгай!
Боз-ювсанынъ айланшы.
Оьмирден еткен йыравдай,
Куьйин туьздинъ толгашы!

Яйда, шоьлим, кийинсенъ,
Опырагынъ боз-ювсан,
Сыркав тавып кесилсенъ,
Саардай язган боз-ювсан.

АЛ, ШЕШИП КАРАНЪЫЗ

Оннан ийги дос болмас,
Крек ерде табылар.
Заманында тургыстар,
Онда-мунда ювыртар.

КУЬШИГИМ

Шатлык болса боьлисип,
Доьрт аяклап каргыр ол.
Оны мынан дайым бол,
Аты онынъ ....

Сондай меним куьшимгим,
Яным сайлап суьйгеним!

МЫСЫК БАЛАСЫ

Музыкалы шкатулка –
Сыйпа оны йырлаяк.
Савытында суьт те бар –
Суьйсе оны ялаяк!

Асын сав куьн ишеди –
Не зат керек биледи!
Сондай мысык баласы –
Болмас уьйде зарары.

Кызым салган бар аты –
Айтып койсак.............

КРОССВОРД

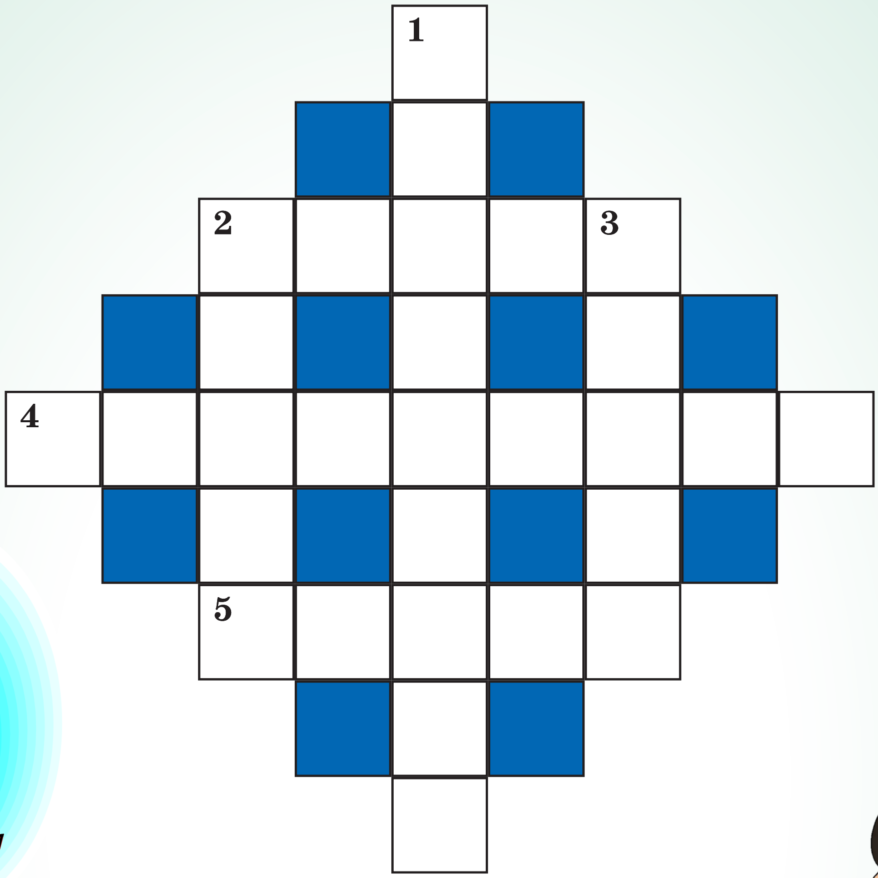

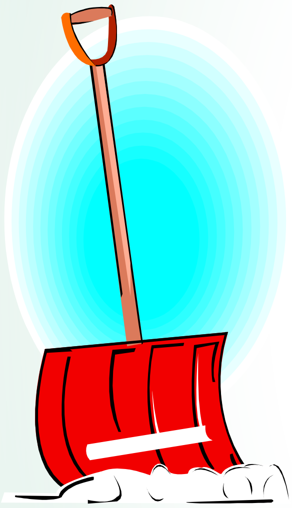

СОЛДАН ОНЪГА:

2. Уьйге ярык беретаган зат.
4. С.Капаевтинъ белгили произведениесиндеги авылдынъ аты.
5. Ийттинъ баласы.

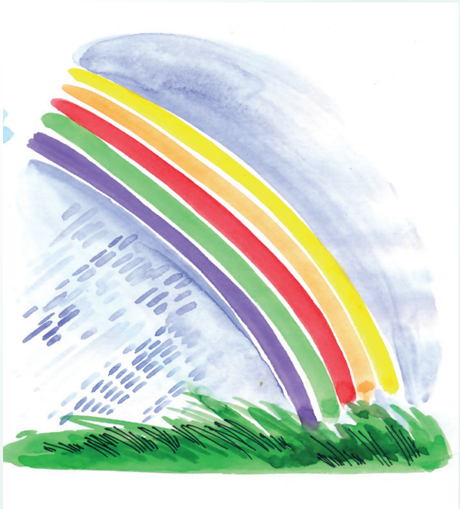

ЙОГАРЫДАН ТОЬМЕНГЕ:

1. Ямгырдан сонъ табиат коьриниси.
2. Явлыктынъ шетлериндеги шоклар.
3. Кыста йол тазалайтаган алат.

Согыс йылларында язылган йырлардан

Катюша

Буьрленеди кертпе терек, алма,
Сув уьстине туман яйыла.
Сув ягага шыга эди Катя,
Шыга эди бийик ярбаска.

Шыга эди айта эди йырын
Оьзи суьйген ястынъ акында,
Кимди оьзи суьйген айлак каты,
Кимнинъ оьзи хатын саклаган.

Ай сен, йырым, йырым меним баршы –
Кустай ушып куьннинъ артыннан.
Пограничник яска салам айтшы,
Салам Катя кызданъ атыннан.

Эске алсын сондай аьруьв кызды,
Эм эситсин кайтип ол йырлай.
Сакласын ол тувган-оьскен кырды,
А Катюша суьйимин саклай...

Буьрленеди кертпе терек, алма,
Сув уьстине туман яйыла.
Сув ягага шыга эди Катя,
Шыга эди бийик ярбаска.

Орысшадан коьширген А.Утеев.

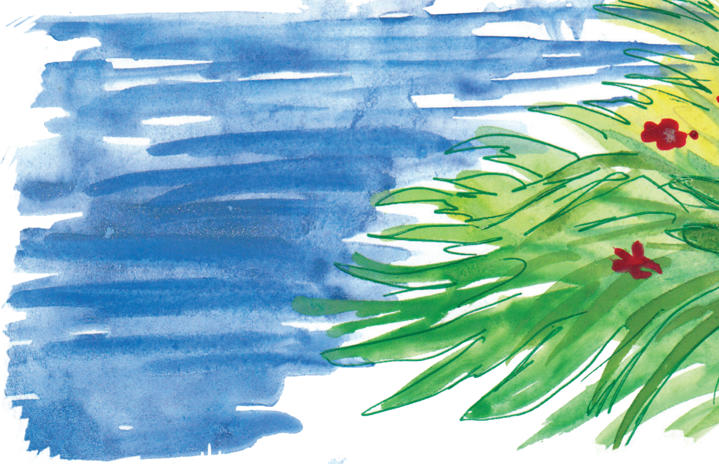

Суьвретте 8 туьрлисин изленъиз

Соколёнок
Лашын

3/2018

май - июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г.
выданный управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов **(зам. гл. редактора)**
Т.Зургалова **(отв. секретарь)**
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева **(редактор выпуска)**

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская

Формат 60х84 $^{1}/_{8}$.
Уч. изд. л. 3,27.
Уч. печ. лист 3,26.
Бумага офсетная.

Выход в свет 18.06.2018 г.
Тираж 308 экз.
Заказ №203.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».
Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.